

INTERJÚ

A 80-as években európai szinten is sikertörténet volt a magyar régizenejátszás, de a rendszerváltás idején a kulturális életet is érintő anyagi nehézségek visszavetették a lehetőségeket. Hosszú idő után újra támogatásra számíthat a historikus zene előadása és az ehhez szükséges kutatás. Vashegyi Györggyel a Haydneum – Magyar Régizenei Központtól és a régizenei élet hazai történetéről beszélgettünk.

„Óriási munka áll előttünk”

A magyar régizenejátszás több évtizedes múltra tekint vissza, központi támogatást korábban mégsem élvezett.

Magyarországon a 70-es években indult az úgynevezett Early music mozgalom, az első fontos mérföldkő 1981-ben, a Capella Savaria első koncertje volt (idén novemberben ünnepelhetjük a koncert negyvenedik évfordulóját). A Capella Savaria munkájára hamar felfigyelt az akkori Hanglemezgyártó Vállalat, és elindította a Musica Antiqua projektet, ami úttörő vállalkozásnak számított európai szinten is. Sikertörténet volt az európai régizenei kiadásokon belül: Zádori Mária, a Capella Savaria, a fiatal Nicholas McGegan és Németh Pál vett részt benne. Később csatlakozott hozzájuk a Concerto Armonico, Spányi Miklós, a Festetics Vonósnégyes és sokan mások. Már a rendszerváltozás előtti években gazdag történetet tudhatott magáénak a magyar régizenejátszás: a lemezsorozatot a Hungaroton, a pártállami rendszer hanglemezgyártó vállalata finanszírozta, Bors Jenő vezetésével. Vagyis az akkori állampárt támogatta magát a régizenét és ezt a sorozatot is, amely nagyon szép sikereket aratott.

Ön mikor találkozott a régizene-mozgalommal?

Nagyon fiatalon, 1985-ben, tizenöt évesen hallottam először korabeli hangszereket élőben: Nicholas McGegan Händel *Brockes-passió*-koncertjén, a Zeneakadémián. Aztán jött a rendszerváltozás; bár a parlamenti demokrácia beköszöntött, ami nagyon jó dolog, de a multik bejövetele pillanatok alatt megteremtette a néhol nagyon, néhol kevésbé vad kapitalizmus szabályrendszerét, a kulturális életben pedig a bénultság időszaka jött el. A kultúra már a rendszerváltás előtt is alapvetően a hiánygazdálkodásról szólt, általában nem jutott rá elegendő pénz. A régizenében azért volt különösen nehéz a rendszerváltozás utáni helyzet, mert ehhez a területhez – a klasszikus zenén belül – nem rendeltek „automatikusan” forrást. Nem volt ez mindenhol így (a posztszocialista országokban sem), például 1990-ben Csehszlovákiában, Pozsonyban létezett állami fenntartású régizene-együttes, a Musica Aeterna, amely évtizedekig tovább is működött. Magyarországon viszont szinte minden leállt.

A Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar is közvetlenül a rendszerváltás után indult.

Szimbolikus, hogy a Purcell Kórus napra egyidős az első szabadon választott parlament alakulásával, és 1991-es

születésű az Orfeo Zenekar. Mi akkor toppantunk be a „piacra”, amikor már nem volt pénz, és nagyon nehéz idők jöttek mindenki számára. Szinte egyedüli volt a Régi Zenei Napok fesztivál (akkor Sopronban), 1993-ban még hallgatóként vettem részt rajta, 1994-ben vezényeltem ott először koncertet. Hamar látszott, hogy ezen a helyzeten változtatni kell, ezért 1998-ban írtam egy tervezetet egy magyarországi állami régizenei központ felállítására, Hámori miniszter úr számára. Bár az ötletet jól fogadták, nem volt rá forrás. Két évvel később ezt megismételtem Rockenbauer miniszter úrnak címezve: ő is pozitívan fogadta, de akkor sem volt forrás. Utána jöttek a baloldali kormányok; természetesen folyamatosan bővítettem az anyagot, beleépítettem új gondolataimat, frissítettem, és így juttattam el a baloldali kormányok kulturális vezetéséhez is. A szakmai visszhang pozitív volt, de esély sem volt a megvalósításra. 2020-ban jutottunk el odáig, hogy ennek az 1998-as tervezetnek a sokadik verziója érdemi támogatást kapott. 2020 tavaszán döntött arról a magyar kormány, hogy 2021-ben felállítja ezt a régizenei központot és a 2021-es költségvetésben már forrást is biztosít hozzá: végül a Miniszterelnökség alapította meg a Haydneum – Magyar Régizenei Központot, alapítványi formában. Az új intézmény neve kétfarcú: második fele fedi le az 1998 óta folyamatosan újraírt tervezetet, amelynek célja a magyarországi régizenejátszás támogatása, finanszírozása, fejlesztése, nemzetközi kontextusba helyezése. Forrást kell biztosítani hangszerek vásárlására, építtetésére, restaurálására, kurzusokra, kottákra. Cél, hogy legalább visszakerüljünk oda, ahol a 80-as évek második felében már jelen voltunk, csak a történelem viharai sodortak el onnan bennünket. Nagyon fontos volt a 80-as évekbeli munka és az akkor megjelent lemezek: a világhírű kanadai szopránénekesssel, Nancy Argentával beszélgettem egyszer, és elmondta nekem, hogy ő is Zádori Mária lemezein nevelkedett. Nagyra értékelem a Capella Savaria munkásságát: Janzsó Györgyöt ki is emelném, aki már a 80-as években is a Capella Savaria nagybőgőse volt, és máig aktív muzsikuss – többek között az Orfeo Zenekarban is –, de természetesen említenem kell Nicholas McGegant, aki a 80-as évektől kezdődően nemzetközileg is kiemelkedőt alkotott, ennek fontos része Magyarországhoz kötődik. Vissza az intézmény nevéhez: a Haydneum név ötletét Dobó Ágótától, a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának korábbi igazgatóhelyettesétől kaptam. A név arra utal, hogy Magyarország zene- és kultúrtörténetében Haydnnak milyen

nagy a szerepe: vitathatatlan, hogy Magyarországon jelentős Haydn-kultusznak kell lennie.

Bár Haydn neve közismert, magyarországi tevékenységéről nagyon kevesen tudnak, és ritkán kerül szóba.

Ezen a téren is van mit tenni. Egyébként ennek a gyökerei is éppen 1998-ra nyúlnak vissza: akkor indult ugyanis a Haydn Társaság Haydn Eszterházán fesztiválja – 1998 szeptemberében Zádori Máriával együtt adtuk a nyitókonzertet –, ami új fejezetet nyitott az itthoni Haydn-kultusz terén, elsősorban Fertőd-Eszterházán. Magas nemzetközi színvonalú historikus fesztivál bontakozott ki ott – mások mellett – Jaap Schröder, Simon Standage, Malcolm Bilson, Frans Brüggen, Roger Norrington, Zádori Mária, Komlós Katalin, a Capella Savaria és az Orfeo Zenekar közreműködésével. Hamarosan az Orfeo Zenekar lett a fesztivál rezidens együttese, valószínűleg a legtöbb koncertet is mi adtuk ott. A Haydn-kultusszal és Eszterháza zenei életével ennek ellenére továbbra is sok gond volt.

Ezek egy része súlyos történelmi örökség a szocializmusból.

A kommunizmus alatt határzár volt: Fertőd-Eszterháza a tiltott zónába esett, vagyis a vonatról lényegében leszállították az embert, ha nem ott lakott, de oda akart menni. Valóságos Csipkerózsika-kastély volt, düledezőfélben: 1991-ben, az Orfeo alakulása utáni nyáron két hétig dolgoztunk ott – sokszor teljesen elment az áram, s gyertyákkal bolyongtunk éjszaka a kísértetkastélyban, érdekes idők voltak... A kastély majdnem összedőlt, de szerencsére az első Orbán-kormány alatt felújították, és megmenekült. Eszterháza viszont továbbra is szinte halott település maradt.

Fertőd néven.

Ennek a története is jellemző arra a korra: sok más jó mellett ezt a nevet is Rákosi Mátyásnak köszönhetjük. Fertőd nevű falu nem létezett, amíg ki nem találták a kommunisták a Mindszenty-perrel egy időben, hogy a térképről tűnjön el még az emléke is az Eszterházy családnak. Eszterházát tehát összevonták Süttörrel, és az együttest Fertődnek nevezték el. Máig aktuális feladat: vissza kellene hoznunk a történelmi településnevet, legalább Fertőd-Eszterháza elnevezéssel.

Sokan a mai napig nem tudják, hogy hol keressék Eszterházát.

Elképesztő, hogy ez mekkora látogatókiesést jelent évente. Emellett Ausztriában évtizedekig rendszeresen adtak ki olyan könyveket, amelyben, mondjuk, Eszterháza és a díszterem fotója mellé azt írták: Eisenstadt. De visszafelé a témához: Haydn-kultusznak lennie kell. Az új in-

tézmény megalapítását az is indokolja, hogy Haydn körül – őt időben megelőzően és követően –, mintegy kétszáz évet lefedve, 1620-tól 1820-ig, Magyarországon páratlan zeneszerzői hagyaték van. A barokk elejétől a nemzeti romantikáig terjedő periódust nevezzük mi Haydneum-repertoárnak. Ebben beletartoznak azok a szerzők, akik itt születtek, de Európában máshol fejezték be az életüket, azok a szerzők, akik nem itt születtek, de itt dolgoztak, és azok a művek, amelyeknek az egyetlen forrása valamelyik magyarországi könyvtárban található – még akkor is, ha a szerzőnek adott esetben semmi köze nem volt Magyarországhoz, csak a műve ide került. A Haydneum névválasztása – miközben Haydn jelentőségét is hangsúlyozza – ennek a repertoárnak a fontosságára hívja fel a figyelmet. Az OSZK-ban levő Esterházy Zenei Gyűjtemény első három műcsoportjában Joseph Haydn, testvére, Michael Haydn és Gregor Joseph Werner felbecsülhetetlen jelentőségű művei is megtalálhatók. Ezekon kívül is további ezernyi kéziratról van szó: csak Albrechtsbergertől például körülbelül négyszázötven kompozíció autográfát őrzik itt. Nemcsak az OSZK-ban, hanem az itthoni egyházi kottatárakban – például a veszprémi érsekség kottatárában is – páratlan értékek találhatók. Lényegében több tízezer kötet várja, hogy legalább száz évig egy-egy szakértő komolyabban foglalkozzon vele. Címük jó esetben szerepel egy katalógusban, de amikor kinyitjuk a kötetet, olykor teljesen mást találunk benne – például egy elveszettnek hitt művet –, mint amire számítottunk. Komoly felfedezések várhatók: ez jelentős részben azért van így, mert sokszor ennyire kutatatlan az anyag. Mindez nemcsak indokolja, hogy létrejöjjön egy ilyen intézmény, de hosszú távra biztosítja is, hogy legyen hozzá feladat.

A Zenatudományi Intézettel karöltve végzik majd ezeket a kutatásokat. A Magyar Művészeti Akadémia mennyire tudja segíteni a Haydneum munkáját?

Igazából az MMA-nak csak bizonyos kutatások beindításában volt szerepe: most tudunk építeni arra a munkára, amelyet – például MMA-ösztöndíj keretében – kutatásként már elvégeztek. Pintér Ágnes Albrechtsbergerrel kapcsolatos, hároméves kutatását idén augusztusban fejezte be. Szokos Augustin és Mészáros Péter közös pályázattal a Werner-oratóriumok közreadását készíti elő. Amúgy vizuálisan is gyönyörűek ezek a Werner-partitúrák: Werner zenésze, Thonner György kézírása szép, emellett szinte hibátlan is. Itt az egyik legnagyobb kihívás a Kurrent-schriftben lejegyzett, nyomtatásban nem megjelent, 1730-as évekből kismartoni dialektusban készült, korabeli, erősen filozofikus német szövegek visszafejtése. Tizenkilenc Werner-oratórium maradt fenn: ebből tizenkettőnek Budapesten, nyolcnak Bécsben van a forrása, egyiknek mindkét helyen, a többiből csak egy-egy pél-

dány maradt fenn. Nagyon kicsi az esélye, hogy valaha elő fognak kerülni további másolatok.

Mit tudunk ezekről az oratóriumokról?

Az oratóriumok valószínűleg Werner zeneszerzői pályafutásának legfontosabb darabjai, nagypéntekenként, a kismartoni kápolnában hangoztak el. Ahogy jobban megismerem őket, egyre inkább az a benyomásom, hogy valamilyen szinten színpadi előadások lehettek. Werner rendkívül eredeti módon kezeli a zenei anyagot: nemrég vettünk fel egy nyolc és fél perces, nagy csellós szólós áriát Christian Immlerrel, a világ egyik vezető basszbaritonjával: biztosan nem véletlen, hogy Werner – bár olykor negyven másodperces zenekari bevezetőt vagy közjátékot is ír az áriába – az énekes utolsó hangja után egy másodperc alatt lezárja a tételt, utójáték nélkül. Kifejezetten színházi hatású ez az ária: nem csoda, hiszen Trauerspiel-nek nevezik ezeket az oratóriumokat, ami a színpadi előadás lehetőségére utal. Az oratóriumok ékes bizonyítékai annak, mennyire távol áll az igazság attól a képtől, amely az utókorban Wernerrel kialakult Haydnal közös öt évük konfliktusokban gazdag, jól dokumentált történetéről, a féltékeny, idős mester és a fiatal gényusz szembenállásáról. Számomra Werner Haydnal egyenértékű zeneszerző, csak negyven évvel korábbi stílusban alkotott, hiszen Bach, Händel, Stölzel kortársa volt, és most már meggyőződésem, hogy ezt Haydn is így gondolta. Minden bizonnyal idős korában már lelkiismeret-furdalása is lehetett a mesterrel kapcsolatban: ezért jelentette meg a Werner-oratóriumokból a hat nyitányt vonós négyesre. Ezek a darabok olykor Händel op. 6-os concerto grossóihoz is hasonlítanak: rendkívül erős kontrapunkt és nagyon mély harmóniai tudás jellemzi őket. Emlékszem, Somfai tanár úrral 1998-ban beszélgettem erről, amikor a Haydn-fesztiválon a Cecília-misé első ízben játszottuk. A Cecília-mise 1766-ban keletkezett: ez Werner halálának az éve, ekkor lép elő Haydn első karmesterré. Most, több mint húsz év után úgy látom, Haydn Werner halála után egyszerűen nem írhatott „akármilyen” zenét, fel kellett vennie a versenyt a mesterrel. Annyira nem ismerték ezeket a műveket, hogy sokáig olyan feltételezések is voltak, hogy a bevezetőket a Werner-fűgákhoz Haydn írta, pedig ezek szintisza Werner-művek.

Beethoven életének is van magyar vonatkozása. Ő mennyire kerül be ebbe a körbe?

Bár nagyon fontos része a korszaknak, nem hiszem, hogy nekünk Beethovenre kellene koncentrálnunk: szerencsére neki Magyarországon is megvan a kultusza. Ugyanakkor fontos kimondani, hogy alighanem Haydn volt a XVIII. század végének a legjelentősebb nemzetközi kisugárzású zeneszerzője: gyakorlatilag nincs olyan a német nagyro-

mantika zenéjében, amit ne tudnánk valahogy Haydnig visszavezetni, sőt, számomra az egész német romantika Haydn köpönyegéből bújott ki. Persze, Beethovennel is akad bőven teendő, a régizenejátszás szemléletében rengeteg a változtatnivaló a Beethoven-előadásokon: pontosan azért, mert a tradíció sokszor nagyon furcsa dolgokat rögzít. Beethoven is része a Haydneum-repertoárnak, de nyilván nem őt kell elsősorban kutatnunk.

Például Jánosi András nagyon érdekes összefüggéseket tárt fel a népzene és Haydn munkássága között. Ezek az oldalági kutatások mennyire férnek bele a Haydneum profiljába?

Jánosi András akadémikus úrral sokszor beszélgettünk erről, koncertjeiket is örömmel hallgattam. Fontos és izgalmas kölcsönhatás ez: nemcsak Haydn kapcsán, hanem az egész barokk zene viszonylatában. Rengeteg érdekes kapcsolódó kutatási témát lehet találni, de mi itt és most elsősorban a műzenei repertoár feltárására szeretnénk összpontosítani, hiszen a feltáratlan anyag hatalmas. Az első megállapodásokat most kötjük meg a Veszprémi Érsekséggel, erre készülünk még az idén az OSZK vonatkozásában is. Az OSZK Esterházy-gyűjteményében sok francia barokk kézirat is található: nemcsak Lully és Rameau, hanem többek között Dauvergne, Colin de Blamont, Boismortier, Mondonville és Montéclair művei is. Ez azért érdekes, mert XIV. Lajos törvénye értelmében minden bemutatott francia opera partitúráját kötelező volt kinyomtatni, így ami a kor francia operáiból fennmaradt, főleg nyomtatás. A nyomtatott partitúrák zömükben nem tartalmazzák az összes belső szólamot, a fennmaradt kéziratokban viszont megtalálhatjuk őket, ezért bírnak ez utóbbiak különleges jelentőséggel. Bizonyos ilyen belső szólamokat egyes francia barokk operák esetében ma is az Uppsalában található Düben-kollekcióból veszünk, hiszen egyedül ott lelhetők fel. Már most borítékolható, hogy számos francia barokk tétel belső szólamainak egyetlen forrása itt lesz, Magyarországon. Esterházy „Fényes” Miklós, előtte Pál Antal és később II. Miklós mindenképp a legjobbakat szerezte be: anyagi erőforrásaik korlátlanok voltak, és rajongtak a művészetért. „Fényes” Miklós meg tudta vásárolni Madame Pompadour hagyatékát is, ám jelentős részének 1945-ben nyoma veszett...

A kutatások mellett a régizene gyakorlata is fontos lesz. Hogy oszlik meg ez a két feladat?

Az intézmény kétarcúsága azért nagy előny, mert minden egyes esetben mi döntjük el, hova helyezzük a (hang)súlyt: a Haydneumra, tehát a Haydneum-repertoárra vagy a régizenejátszásra. Ha a repertoárra: ennek nagy százaléka egyházi zene, és ez a pártállami időkben ideológiai tiltás alatt állt, többnyire kimondatlanul, de néha ki is mondvá.

Részben ez magyarázza, hogy a rendszerváltozásig nem kutatták ezt a területet. A repertoár bemutatásánál nem kötelező a historikus előadásra törekednünk: ehhez nincs is elég ilyen előadó itthon, viszont rengeteg a szimfonikus zenekarunk, és mindegyiknek megvan a saját közönsége. Szeretnénk őket is bevonni ebbe az együttműködésbe. 2022 áprilisában vezénylem például a *Krisztus hét szava a keresztfán* oratórium verzióját a Zeneakadémián: ez Haydn egyik fő műve, ez a változat a szintén gyönyörű vonósnégyes- és zenekari verzióhoz képest is másik dimenzió. Ezt a MÁV Szimfonikus Zenekarral és a Purcell Kóruskal adjuk elő – ilyenfajta együttműködésekkel szeretnénk népszerűsíteni ezt a repertoárt a zenekarok „saját” közönségénél. Viszont ha a régizenejátszásra koncentrálnunk, akkor nem kell a Haydneum-repertoárra szorítkoznunk: szinte bármit előadhatunk, ami előreviszi az itthoni historikus régizene-játszás ügyét.

Talán ezzel reflektorfénybe kerülhetnek a kis régizenei műhelyek, amelyek Magyarországon ritkán kapnak komolyabb bemutatkozási lehetőséget.

A Haydneum szempontjából 2022 lesz az első teljes költségvetésű, ám Eszterháza vonatkozásában még csonka év, hiszen a kastély felújítása jövő júniusban fejeződik be. 2023 már minden vonatkozásban teljes évnek ígérkezik; a magyarországi régizene-játszás színvonalát emelő produkciók, más együttesek számára is szeretnénk már 2022-re pályázatokat kiírni. Ez ebből a szférából eddig nagyon hiányzott. Ugyanígy fesztiválok és kurzusok támogatását is fontosnak tartjuk.

Régóta hiányos a régizenei oktatás. Mennyiben tudják segíteni az előrelépést ezen a téren?

A Haydneum nem oktatási intézmény, de természetesen mindent megteszünk, hogy ezt is előremozdítsuk. A Zeneakadémiával is szeretnénk mihamarabb megkezdni az együttműködést, ahogy a Müpával is, valamint az összes olyan, zenei vonatkozású kulturális intézménnyel, amelyek nyitottak erre.

Mikor juthat ez a repertoár nemzetközi szintre?

A külföldi koncertek tervezése már 2023 őszénél tart, így jelentősebb koncertjeink erre az időszakra már le vannak

kötve, különböző koncerthelyszíneken. A nemzetközi együttműködésnél is megjelenik a kétarcúság: ha külföldön zajlik, akkor a repertoárt kell hangsúlyoznunk – ahhoz hasonlóan, ahogy a cseheknel például Václav Lukšák csinálták Zelenkával. Ha viszont belföldön valósul meg az együttműködés, akkor az a cél, hogy az előadás a hazai régizene-játszást emelje magasabbra. Ha például egyszer majd – vélhetően nemzetközi együttműködés keretében – a Müpában Wagner-korabeli hangszereken szólal meg *A bolygó hollandi*, akkor a Régizene Központnak is érdemes lesz e vállalkozás mellé állnia, hiszen ilyen még nem volt Magyarországon.

Hogyan működik a Haydneum?

Alapítványi formában működő intézmény vagyunk, amit Gulyás Gergely, Miniszterelnökséget vezető miniszter úr alapított meg. Művészeti igazgatója Benoît Dratwicky, aki a Versailles-i Barokk Zenei Központ művészeti vezetője, a velencei Palazzetto Bru Zane művészeti tanácsadója, és aki ezt a tapasztalatát hozza át nekünk Versailles-ból és Velencéből. Ez azért is fontos, mert jelentős részben e két intézmény mintáját követi a Haydneum, költségvetése is nagyjából ezekkel az intézményekkel van egy szinten. Én a két rezidens együttes, az Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus művészeti vezetőjeként vagyok hivatott művészeti kérdésekben tárgyalni; mindenről az alapítvány kuratóriumára dönt majd. Tudományos bizottságunknak jelenleg két tagja van: Kim Katalin zenetörténész és Koltai András történész-levéltáros, de legalább egy-egy osztrák és szlovák kollégát is szeretnénk majd bevonni ebbe a munkába. A Haydneumnak van tiszteletbeli bizottsága is, amelynek Somfai László, Komlós Katalin, Malcolm Bilson, Zádori Mária és Kertész István a tagjai. Ide elsősorban zenetudósokat és előadóművészeket hívtunk, akik az elmúlt évtizedek során sokat tettek a magyar Haydn-kultuszért és a régizeneért. Az alapítvány kuratóriuma és a felügyelő bizottsága adminisztratív irányító testület, viszont egy zenetudós, Solymosi-Tari Emőke is bekerült a kuratóriumba. Annyi az előttünk álló feladat, hogy mindenkire szükségünk van. Az első időkből az jelöli majd ki az irányokat, hogy minek a megvalósításához van már tökéletes szakemberünk.

Óriási munka áll előttünk.